

اشاره: بسیاری از افراد جامعه برای روزهای ماه مبارک رمضان برنامهای ویژه می‌خواهند که نسبت به روزهای عادی زندگی‌شان متفاوت باشد، روزی یک جزء قرائت قرآن در دستور کار بیشتر آنها قرار دارد اما در کنار آن اگر طرحی برای بالا رفتن بیشن دینی ریخته شود قطعا رمضان هم برای آنها رمضان دیگری خواهد بود. یکی از پیشنهاداتی که می‌توان برای این بالا بردن بیشن دینی ارائه داد، کتاب «طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن» است که مشتمل بر ۴ فصل ایمان، توحید، نبوت و ولایت است که در ۳۰ جلسه تقسیم شده است، کتابی که از مجموعه گفتارهای آیت‌الله خامنه‌ای در رمضان سال ۱۳۵۲ شمسی در مسجد امام حسن مشهد منقح شده است. ویژگی اصلی این سخنرانی‌ها که بعدها به صورت جزوه‌های کوچک از خلاصه درس‌ها به عنوان کتاب «طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن» و «ولایت» در سال‌های ۵۴ تا ۶۸ منتشر شد و در سال‌های اخیر با پیاده کردن کل سخنرانی‌ها به صورت یک کتاب جامع درآمده است، ارائه شناختی کلی اما دقیق از اصول دین اسلام، با راجع به آیات قرآن است. این کتاب به گواه اسناد ساواک ارائه‌کننده «مبنای رفتار انقلابی مبتنی بر آیات قرآن» است و همچنین پاسخگوی این پرسش که «چرا حکومت اسلامی لازم است؟»

■ ماجرای کتاب

«طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن» به رمضان سال ۱۳۵۲ شمسی برای مردم گردید. پس از تعطیلی جلسات آیت‌الله خامنه‌ای در مسجد کرامت مشهد در اسفند سال ۱۳۵۲ به وسیله ساواک، ایشان جسته و گریخته در میعادگاه‌های مختلفی به سخنرانی و تبلیغ می‌پرداختند. با این حال ایشان از همان روز نخست بعد از تعطیلی مسجد کرامت، اقامه نماز جماعت در مسجد امام حسن مجتبی علیه‌السلام را به‌عهده گرفتند.البته هنوز امکان ارائه یک برنامه منسجم وجود نداشت و تنها شبهای شنبه بود که آیت‌الله خامنه‌ای به سخنرانی می‌پرداختند.

به مرور زمان، کار مسجد امام حسن علیه‌السلام رونق گرفت؛ به‌اندازه‌ای که کوچکی مسجد، گنجایش علاقه‌مندان به سخنرانی‌های آیت‌الله خامنه‌ای را نداشت. ایشان در همین‌پاره می‌گویند: «با شروع نماز جماعت در آن مسجد کوچک که به تعبیر حدیث شریف همچون مفحص قطاه (آشیانه مرغ سنگ‌خور) بود، طلاب و کسبه به آن روی آوردند، به‌طوری‌که دیگر جایی نبود و متولیان مسجد مجبور شدند آن را توسعه دهند، به حدی که وسعت آن از مسجد کرامت هم بیشتر شد. من به خاطر حساسیت‌زدایی با لاقال کم کردن آن، فقط شب‌های شنبه در آنجا نماز می‌خواندم و درس‌هایی از نهج‌البلاغه ابراد می‌کردم که جمع زیادی در آنها شرکت می‌کردند.»^(۱)

به این ترتیب بود که پیشنهاد آیت‌الله خامنه‌ای برای توسعه مسجد خوار، علم پیدا کرد. خیلی زود قبض‌های کمک به طرح توسعه به فروش رفت و حتی به ربالی از وجوهات شرعی و سهم امامی که در اختیار ایشان قرار می‌دادند، نیازی نشد. هم‌زمان با همین کوشش‌ها بود که آیت‌الله خامنه‌ای طرح تازه‌ای برای سخنرانی‌ها و مباحث‌شان در مسجد امام حسن علیه‌السلام ریختند: «طرح تبیین رؤس و اصول کلی اندیشه اسلامی با تکیه بر قرآن کریم». در این طرح قرار بود اصول اعتقادات اسلامی مستند به آیات قرآن بررسی و تبیین شود، به عبارت دیگر یک تفسیر موضوعی قرآن کریم به شمار می‌آمد. ماه رمضان سال ۱۳۵۳ شمسی، بهترین زمان برای ارائه این مباحث بود. اینگونه بود که مقدمات کار فراهم آمد:

«ماه رضائی که عرض می‌کنم خدمت شما تازه مسجد امام حسن مجتبی علیه‌السلام را بازسازی هم کرده بودند. هنوز کامل نبود که ماه رضائی شد و کل ماه رمضان ظهرها ایشان در مسجد یک بحث سنگین و عمیق را شروع کردند که جمعیت هم خیلی استقبال می‌کرد. مسجد پر بود. پشت مسجد یک گارازی بود که همین الان هم هست، آنجا هم افراد می‌آمدند، می‌نشستند و استفاده می‌کردند چون داخل جا نبود. ما هم که جوان بودیم ظهرها برای نماز به آنجا می‌رفتیم. سلسله میباحثی را که ایشان آنجا بحث کردند- که این کتاب طرح کلی اندیشه‌های اسلامی در قرآن چکیده همان مباحث ماه رمضان ایشان است- عمدتاً مباحث زیربنایی اعتقادی است؛ یعنی بحث توحید هست، نبوت و ولایت که به این سه تا محور بیشتر نتوانستند برسند و عمدتاً هم با استفاده از آیات قرآن مجید بود.»^(۲)

رهبر معظم انقلاب، خود درباره اهداف و چگونگی آن برنامه و سخنرانی‌ها این‌طور توضیح می‌دهند: «بنده یک ماه رمضان در مسجد امام حسن مشهد سخنرانی مستمر ۳۰ جلسه‌ای داشتم. آن زمان به ضبط سخنرانی‌ها خیلی اهمیت داده

طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن

برداشت جدیدی از کلمه ولایت را من عرضه کردم مطرح کردم. خب! این باید مغتنم شمرده بشود. در عالم پزشکی اگر یک نفری بیاید فرض بفرمایید درباره حصبه یک ایده جدیدی را مطرح کند که اضافه بر معلومات قبلی باشد، با او چه جوری رفتار می‌کنند؟ خب! احترامش می‌کنند، تکریمش می‌کنند.»^(۳) (۱۳۶۷/۷/۱۳)

■ کنترل‌های شدید ساواک

گروه دوم که بشدت برنامه مسجد امام حسن مجتبی علیه‌السلام را زیر نظر داشتند، نهادهای امنیتی رژیم پهلوی بویژه سازمان اطلاعات و امنیت (ساواک) بودند. محتوای سیاسی‌ای که از برخی قفزه‌های سخنان آیت‌الله خامنه‌ای برداشت می‌شد و پیش‌تر هم در گفتارهای شرح نهج‌البلاغه تجربه شده بود، حساسیت ساواک را بشدت برمی‌انگیخت.

سخنرانی روزهای ۲۶ و ۲۷ رمضان (۲۱ و ۲۲ مهرماه ۱۳۵۳) که با موضوع «ولایت مطلقه امام» مطرح شد یکی از همین قفره‌های حساسیت‌برانگیز بود. آیت‌الله خامنه‌ای در این مورد بیان‌ها با تأکید بر اینکه ولی، حاکم مطلق و فرمانروای مردم، باید از طرف خدا منصوب شود، گفت نقش ولی و امام مانند جان در بدن انسان است. جامعه بدون امام مانند کالبد بی‌جان است. «ولی را خدا معرفی می‌کند، مانند ۱۲ امام، ولی بعد از امام را امام زمان معرفی کرده است. کسی که جانشین من است، ۴ شرط باید داشته باشد: صائناً لنفسه، حافظاً لدينه، مخالفاً لپواه و مطيعاً لأمر مولا». آیت‌الله خامنه‌ای پس از قرائت این نکته خطاب به حضارن گفتند: «با این بیان، آجانشین! امام زمان [را] خودتان فکر کنید، قالب‌گیری نمایید و اندازه‌گیری کنید و از ایوم [علمای بزرگ] آن را انتخاب کنید». قضاوت با خودتان. انتخاب ولی یا خود شما.»

سخنان وی به قدری آشکار بود که گزارش‌شگر ساواک در پایان گزارش خود نوشت: «منظور [آیت‌الله] خامنه‌ای از جانشین امام، در این شرایط، [امام] خمینی است.»^(۴)

در گزارشی که هنگام انتشار نسخه نخست «طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن» نوشته شده هم به رویکردهای ضد رژیم آیت‌الله خامنه‌ای اشاره شده است: «آقای سیدعلی خامنه‌ای، امام جماعت سابق مسجد کرامت (واقع در چهارراه نادری) به علت تبلیغات علیه حکومت وقت و پشتیبانی از آیت‌الله خمینی چندین ماه به زندان رفت و اخیراً از زندان آزاد شد. او کتابهایی که اخیراً نوشته و یا می‌نویسد [را] به نام سیدعلی حسینی چاپ و منتشر می‌کند، برای اینکه او را نشانساند؛ چون که او به سیدعلی خامنه‌ای معروف است نه سیدعلی حسینی. از جمله ادرا کتابی به نام «طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن» همین کار را کرد.»

در گزارش دیگری تلقی ساواک از مباحث مطرح‌شده در این جلسات پ‌روشنی آمده است. گزارش‌شگر ساواک معتقد است آیت‌الله خامنه‌ای در این سخنرانی‌ها «به تشریح اصول انقلابی قرآن و به طور کنایه در لافقه به تشویق و تحریک مردم و به پایداری اُدر برابر اختلافات طبقاتی» می‌پردازد. به اعتقاد او «در پس این نشست‌ها سازماندهی دیگری وجود دارد که این جوانان را تبدیل به گلوله‌های آتشین می‌کند. هر کس کدری دقت و توجه به وضع مجلس مزبور... و نحوه اعمال و گفتار اکثر حضار می‌نمود، درمی‌یافت که جوان‌ها... [که] بیش از صد نفر بوده و هر دانشجو و کارگر و کارمند جزء و دهائی‌هایی که در یکی- دو سال اخیر به مشهد کوچ کرده‌اند بوده و به طوری که... می‌گویند این گروه به طور مدام آموزش می‌یابند و تبلیغات آنچنان مؤثر است که جوانان را به صورت گلوله آتش درآورده و از هیچ چیز ترس ندارند. مبلغین گروه به عنوانی مختلف ثابت می‌کنند که در حال حاضر دستگاه دولتی از حکومت یزید پلیدتر و بدتر است و گفته می‌شود شماها مانند‌امام حسین و علی‌اکبر حسین هستید؛ دستگیری و احیاناً مرگ برای‌تان افتخار است و تمام اعضای وابسته، با ایمان راسخ این ادعا را قبول دارند.»^(۵)

■ مقدمه چاپ نخست

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای حین مراحل آماده‌سازی نخستین نسخه از سخنرانی‌ها که نتیجه آن در قالب کتابچه «طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن» در سال ۵۴ منتشر شد، مقدمه‌ای نوشته‌اند که تبیینی است از کلیت مباحث مطرح‌شده در سخنرانی‌ها و اهداف و اهمیت آن. متن کامل این مقدمه عیناً در ادامه می‌آید:

«طرح اسلام به صورت مسلکی اجتماعی و دارای اصولی منسجم و یک‌آهنگ و ناظر به زندگی جمعی انسان‌ها، یکی از ضروری‌ترین ضرورت‌های تفکر مذهبی است. مباحثات و تحقیقات اسلامی، پیش از این به‌طور غالب، فاقد این دو ویژگی بس مهم بوده و از این رو، در مقایسه اسلام با مکاتب و مسالک اجتماعی این روزگار، باخائن و جویندگان را چندان که شاید و باید، به نتیجه تمربخش و قضاوت قاطع نرسانیده است؛ یعنی از اینکه بتواند مجموعاً طرح و نقشه یک آیین متحدالاجزا و متماسک را ارائه دهد و نسبت آن را با مکتب‌ها و آیین‌های دیگر مشخص سازد، عاجز مانده است.

به‌علاوه چون عموماً بحث‌ها ذهنی و دور از حیطه تأثیر عملی و عینی و مخصوصاً اجتماعی، انجام گرفته، پیش از معرفتی ذهنی به بار نیاروده و نسبت به زندگی جمعی انسان‌ها، علی‌الخصوص نسبت به تعیین شکل و قواره جامعه، تعهد و تکلیف و حتی نظریه روشن و مشخصی را ارائه نداده است. سخن دیگر آنکه قرآن- و سسند قاطع و تردیناپذیر اسلام- در بیشتر این موارد، سهمی در روشنگری و راهگشایی نیافته و به جای آن، دقت‌ها و تعمقات شبه‌عقلی با روایات و منقولات ظنی- و گاه با اعتباری بیشتر- میدان‌دار و مسؤول شناخته شده و بالتبجیه، تفکرات اعتقادی جدا از قرآن و بی‌اعتنا به آن، نشسو و نما یافته و شکل گرفته است. شاید همین بی‌ارتباطی و بی‌اعتنایی با احساس بی‌نیازی یا نومیدی از امکان استفاده‌های صحیح- که هر یک به نوبه خود، معلول عوامل خاص است- موجب آن گشته که تدبر در آیات قرآن، جای خود را به قرائت و تلاوتی سطحی و سرسری و فاقد نتیجه و ثواب دنیوی و یکسره برای پاداش و جزای اخروی

یک پیشنهاد رمضان

داده و کتاب کریم الهی دستمایه عوامی‌ها و عوام‌فریبی‌ها بشود.

با توجه به این واقعیت، می‌توان به‌طور خلاصه ۳ خصوصیت مهم را در بحث‌ها و گزارش‌های فکری اسلامی، ضروری دانست که تخلف از آن، شایسته متفکران آگاه و مسؤول این روزگار نیست: نخست آنکه معارف و دستگاه فکری اسلامی از تجرد و ذهنیت محض خارج گشته و- همچون همه مکاتب اجتماعی- ناظر به تکالیف عملی و بویژه زندگی اجتماعی باشد و هر یک از مباحث نظری، از این دیدگاه که چه طرحی برای زندگی انسان و چه هدفی برای بودن او و چه راهی برای رسیدن به این هدف ارائه می‌دهد، مورد بررسی و تأمل و تحقیق قرار گیرد و مسائل فکری اسلام به عنوان اجزای یک واحد، مورد مطالعه قرار گیرد.

دیگر آنکه مسائل فکری اسلام، به صورت پیوسته و به عنوان اجزای یک واحد، مورد مطالعه قرار گیرد و هر یک به لحاظ آنکه جزئی از مجموعه دین و عنصری از این مرکب و استوانه‌ای در این بنای استوار است و با دیگر اجزا و عناصر، هم‌آهنگ و مرتبط است- و نه جدا و بی‌ارتباط با دیگر اجزا- بررسی شود تا مجموعاً از شناخت این اصول، طرح کلی و همه‌جانبه‌ای از دین، به صورت یک ایدئولوژی کامل و بی‌پای‌هم و دارای ابعادی متناسب با زندگی چندبعدی انسان، استنتاج شود. دیگر آنکه در استنباط و فهم اصول اسلامی، مدارک و متون اساسی دین، اصل و منبع باشد، نه سلیقه‌ها و نظری‌های شخصی یا اندوخته‌های ذهن و فکر این و آن... تا حاصل تفسیر و تحقیق، براسستی «اسلامی» باشد و نه هر چیز جز آن. برای برآمدن این منظور، قرآن کامل‌ترین و موثق‌ترین سندی است که می‌توان به آن متکی شد: «باطل را از هیچ سوسوی بدان راه نیست» و «در آن، مایه روشنگری هر چیز است» و البته در پرتو تدبیری ژرف‌پیم‌ا که خود، ما را به آن فرمان داده است. آنچه در این رساله گرد آمده، نموداری است از کوششی برای تأمین این منظور،ا به صورت گزارشی از اسلام، طی یک سلسله سخنرانی. این سخنرانی‌ها تکلیف‌شده شد مهم‌ترین پایه‌های فکری اسلام، از سازنده‌ترین و زنده‌ترین

ابعادش، در خلال آیات رسا و روشن قرآن جست‌وجو شود و آنگاه ضمن تشریح تبیینی که شیوه تدبر و تعمق در قرآن را به شنوندگان بیاموزد، پایه‌های مزبور در این آیات، مشخص و نشان داده شود و در موارد لازم، از روایات صحیح صادر از پیامبر خدا و ائمه معصومین علیه‌السلام برای توضیح و تأکید، بهره‌گیری گردد، تا ضمن آیتانی از قرآن مورد تأمل و تدبر و فهم قرار گرفته، اصلی از اصول اسلام، آن هم از دیدگاهی عملی و زاینده تعهد و تکلیف و به عنوان یکی از نقاط تفرک و ایدئولوژی اسلام، تبیین گردیده باشد. سیدعلی حسینی خامنه‌ای- سوم آبان‌ماه ۱۳۵۳»

■ ویژگی‌های متفاوت کتاب با کتاب‌های دیگر اعتقادی

کتاب «طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن» کتابی منحصر به فرد در ارائه درست و کامل اندیشه اسلامی است. این کتاب با کتاب‌های متعددی که با عنوان اندیشه اسلامی یا اصول عقاید به رشته تحریر درآمده‌اند متفاوت است. این کتاب‌ها اصول اعتقادی دین را بیشتر به‌عنوان مفاهیم ذهنی تلقی کرده و در مقام اثبات درستی این اصول و پاسخگویی به شبهات مطرح‌شده هستند. برخلاف این کتاب‌ها، «طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن» مباحث ضروری دین را به‌گونه‌ای تعهدآمیز معرفی کرده است. یعنی در کتاب، اصول اساسی اعتقادی دین، مبتنی بر آیات قرآن به مخاطب عرضه شده است، به‌طوری‌که این اصول اعتقادی از سطح مفاهیمی ذهنی خارج شده و رنگ و بوی عملی گرفته‌اند، بنابراین اولین ویژگی همین است که این کتاب از جنس کتاب‌های کلامی نیست که روند اثبات و نفی در پیش گرفته باشد، بلکه اصول اصلی اندیشه اسلامی را از روی آیات قرآن و بر مبنای توضیح مسائل ضروری دین- مسائلی که آگاهی از آنها برای سعادت انسان‌ها مفید است- تبیین کرده است.

دومین ویژگی کتاب، ارائه نمای کلی از اندیشه اسلامی به جهانیان است، نه فقط مسلمانان، بلکه یکپاک انسان‌ها، چه موحد و چه غیرموحد. هر کس، با هر ایده و تفکری، می‌تواند مخاطب این کتاب باشد، چون روند بحث و نکات عرضه‌شده در کتاب، آنچنان منطقی و دور از هر گونه تعصب‌ورزی است که مورد پسند هر عقل سلیمی قرار خواهد گرفت.

سومین ویژگی کتاب این است که در آن تعریفی دوباره از دین به مخاطب داده شده؛ تعریفی که دین را تنها مجموعه‌ای از اصول فکری یا عملی مجزائی داند، بلکه آن را مجموعه‌ای متحد تعریف می‌کند که با نظمی خاص در کنار هم قرار گرفته‌اند. ارائه چنین طرحی میسر نبود، مگر از متفکری آگاه و مسؤول، آشنا به مفاهیم قرآن و آگاه از مقصود و مقصد دین. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای با احساس این خلأ و نیاز در جامعه و با اشراف به آثار اندیشمندان اسلامی و مرادبه با عالمان زمان‌شناس عصر همچون شهید مطهری و با تسلط و تمسک به قرآن، مباحث «طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن» را در ماه مبارک رمضان مطرح کردند، مباحثی که به‌دلیل ارائه نگاهی جامع از تفکر توحیدی و با در نظر داشتن شوون مختلف زندگی بشر، بای

طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن

است برای ورود به حوزه تفکر اسلامی. این چهارمین ویژگی برای این کتاب است.

ایسن ویژگی کتاب، بزآتاب نگاه و بدیع ایشان به مفاهیم دینی است. اگرچه کلمات، کلماتی هستند که مکرر به گوش شتوننده رسیده است اما در کلام ایشان جانی تازه می‌گیرند. نگاهی که به مفاهیم دینی ابعادی تازه می‌بخشد و در آن روزگار مورد انتقاد قرار می‌گرفت: «یک عده‌ای در مشهد جنجال علیه من به راه انداختند که چسرا در زیر کلمه «ولایت»، فالی، این حرف‌ها را زده؛ درحالی‌که این، انکار آن ولایتی که آنها می‌گفتند که نبود. آنها می‌گفتند ولایت یعنی محبت. خب! ما محبت ائمه را که قبول داریم، ولایت یعنی اعتقاد به امامت علی علیه‌السلام، این را که ما قبول داشتیم. یک چیزهایی علاوه بر اینها ما از کلمه ولایت پیدا کرده بودیم. من آیات ولایت را در قرآن جمع کردم. آیاتی که در آن کلمه ولایت به کار رفته است، «هنا لک الولایه»الله» مثلاً فرض کنید و آیات متعددی را؛ از این آیات یک برداشت جدیدی از کلمه ولایت را من عرض کردم، مطرح کردم. خب! این باید مغتنم شمرده بشود. در عالم پزشکی اگر یک نفری بیاید، فرض بفرمایید درباره حصه یک ایده جدیدی را مطرح کند که اضافه بر معلومات قبلی باشد، با او چه جوری رفتار می‌کنند؟ خب! احترامش می‌کنند، تکریمش می‌کنند، تشکر از او می‌کنند. در مسائل دینی اگر حرف جدیدی مطرح می‌شد، یک برداشت نویی در یک مساله‌ای مطرح می‌شد، ولو اینکه حرف‌های گذشته را تخطئه نمی‌کرد، همین قدر که نبود، با آن یک عده‌ای بنا می‌کردند مخالفت کردن، الان هم این حالت هنوز در یک عده‌ای هست.»

پنجمین ویژگی کتاب، انطباق مباحث آن با سیره سیاسی- مبارزاتی ائمه علیه‌السلام برای برقراری حکومت اسلامی است. دیدگاه ایشان نسبت به زندگی ائمه- که در کتاب انسان ۲۵۰ ساله جمع‌آوری شده است- سبب شده بود ایشان در میدان مبارزه همواره ۳ نکته را مدنظر قرار دهند: اول، تبیین اسلام به شکل درست؛ دوم، سخن از جامعه اسلامی و حکومت علوی؛ و سوم، صحبت از حاکم جامعه اسلامی و توجه دادن مردم به مصالح فعلی این کتاب نمونه‌ای است از شیوه مبارزه زیر کانه ایشان در آن دوران سپاه: «در رژیم گذشته، آن وقتی که کار خیلی بر ما سخت می‌شد و من در مسجد کرامت یا مسجد امام حسن مشهد سخنرانی می‌کردم، مطلبی را که فکر می‌کردم دانستن آن برای نظام و رژیم بشدت مضر است، بدون اینکه اندک اشاره‌ای به دستگاه بکنم، مطرح می‌کردم هیچ گوشه و کنایه‌ای هم مطلقاً به دستگاه نمی‌زد. مثلاً فرض کنید آن زمان می‌گفتم «حکومت علوی»! اگر می‌گفتم حکومت اسلامی، حساس می‌شدند! می‌گفتم «نظام علوی» یا «حکومت علوی». در بحث‌های آن وقت من، از اینگونه تعبیر پر بود. کانه دیلم را می‌دادیم زیر ریشه دستگاه تا آن را با یک فشار بیرون بکشیم. دستگاه هم ملتفت نبود، چون به تنه او، هیچ‌گونه برمی‌خورد.» ویژگی ششم کتاب، توجه ویژه آن است به درد اصلی جوامع بشری و مسلمان‌ها، یعنی ضعف ایمان. ایشان با غور در آیات مختلف قرآن، حقیقت ایمان را به مخاطبان خود معرفی می‌کنند و تشریح می‌کنند که این باور آگاهانه و تعهدآور، اگر درست شناخته شود، همچون روحی که جسم را به حرکت درمی‌آورد، عقاید را به صحنه زندگی و اجتماعات بشری وارد کرده و آن گاه، این ایمان، انسان‌ساز و جامعه‌ساز خواهد شد. هفتمین ویژگی کتاب، وحدت‌آفرین بودن مباحث آن است. برای امت اسلامی، معظمه در آن زمان با بصیرتی که داشتند، بدست‌های پنهان استعمار را در ایجاد اختلاف بین امت اسلامی به‌خوبی می‌دیدند؛ لذا با تکیه بر اصول اساسی اعتقادی اسلام، مانند توحید و دقت به ابعاد آنها، زمینه وحدت امت اسلامی را در برابر طاغوت‌های زمان، فراهم آورده‌اند.

پی‌نوشت‌ها:

- مرکز اسناد انقلاب اسلامی، خاطرات آیت‌الله خامنه‌ای، ص ۸۰
- گفت‌وگوی دفتر نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای با آقای ابوالحسن مالکی
- بیانات در دیدار اعضای هیأت مؤسس و هیأت امنای مؤسسه پژوهشی- فرهنگی انقلاب اسلامی، ۸۱/۴/۴
- گفت‌وگوی دفتر نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای با آقای ابوالحسن مالکی
- گفت‌وگوی دفتر نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای با آقای هاشمی گنابادی
- گفت‌وگوی دفتر نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای با آقای عبدالرضا ایزدینده
- سخنرانی در اجتماع دانشجویان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی، ۶۷/۷/۱۲
- شرح اسم، صص ۵۱۱ و ۵۱۲
- همان، ص ۵۱۱
- گفت‌وگوی دفتر نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای با علی‌جان زاهدی.

